

Ajankohtaiset

Kerrottua tietoa

Lectio praecursoria Helsingin yliopistossa 15.4.2023

Eino Heikkilä

Arvoisat kuulijat, arvoisat kustos ja vastaväittäjä, hyvät kutsuvieraat, ystävät ja sukulaiset! Aloitan lektioni lausumalla kirjoittamani runon *Tietämättömyyden soihtu*:

Ajatellessani tiedettä
ajattelen tunteita, niiden äkkinäistä
ilmaantumista pimeydestä
loistavina valopalloina, häikäisten
minut kuin koe-eläimen.

Olen yksin tunteiden armoilla,
niiden avaruuden ja
pistävyuden vankina
kirjoitan kirjettäni tällä
toisilta lainatulla kielellä.

Minervan pöllön lentorata
ei ole osunut kohdalleni
ja tieto antaa odottaa itseään,
akatemian peilisaleissa
voinko tunnistaa ystävän?

Kun tietää vain sen minkä tuntee,
on aina askeleen jäljessä
kilpikonnasta joka hitaasti
ja salakavalasti
häviää näköpiiristä.

Mutta uteliaisuuttaan
ei kukaan lannistu, eikä
tähtipöly mappeihin kangistu:
tie odottaa tietäjänsä,
kieli kylväjänsä.

Ehkä tulevaisuus on
avoinna niin kuin hauta,
pelottava niille jotka
eivät uskalla tuntea
havaitsemansa rajoja?



Tiede on tietämättömyytemme
soihtu, ihana valonhohde,
kipinä kivettyneen
kuoremme sisällä,
kotiinsa hamuava perhonen.

Tämä runo, jonka kirjoitin muutama kuukausi sitten, tuo näkyviin muutamia keskeisiä näkökohtia tutkimustani ajatellen. Tietäminen ja kysymys siitä, miten tietoa muodostetaan ja kenen toimesta, on väitöskirjani ytimessä. Kenen suulla tutkimus puhuu, mikä tulee kerrotuksi ja miksi? Toinen keskeinen asia koskee tunteita ja niin sanottua kehollista tietoa ja sen ilmaisua tieteellisessä tekstissä. Onko tutkijan tunteilla ja omakohtaisilla kokemuksilla ja niiden reflektoinnilla paikkansa tieteenteossa? Ja kolmantena näkökohtana on kysymys siitä, missä suhteessa käytetty kieli ja tapa kertoa ovat kuvaamaansa ilmiöön. Missä suhteessa kertomus kertoo siitä mitä on tapahtunut? Nämä ovat kaikki monimutkaisia kysymyksiä, joista on keskusteltu kulttuurintutkimuksen piirissä iät ja ajat, mutta toivon että lektioni ja tutkimukseni tarjoavat elleivät vastauksia niin ainakin välineitä niiden käsittelyyn.

Tutkimuksella on historiansa, juurensa siinä, mitä on tutkittua aiemmin ja toisaalta siinä, mitä tutkija itse ja tutkimusyhteisö pitävät kiinnostavana ja tutkimisen arvoisena. Tämän kansatieteellisen /etnologisen tutkimuksen juuret paikantuvat ennen kaikkea siitä, että olen ollut jo pidempään kiinnostunut etnografiasta erityisenä tutkimustapana, jonka keskiössä on tutkijan oma kehollinen minä. Etnografian ytimessä, näin ajattelen, on empiirinen kenttätyö ja etnografisen tutkimusteksti on kuvaus ja analyysi siitä, mitä tutkija on kentällä kohdannut ja oppinut yhdistettynä teoreettisiin keskusteluihin. Toinen keskeinen juonne tätä tutkimusta ajatellen on kiinnostukseni kertomuksiin. Kertomuksia on tietenkin monenlaisia. On sellaisia, joiden tarkoituksena on viihdyttää ja tarjota lukijoilleen pakopaikka arjen kiireiden keskellä. Mutta on myös opettavaisia kertomuksia, joiden tarkoituksena on kertoa jotain yleispätevää inhimillisestä elämästä, tavoista ja ihmissuhteista. Voidaan ajatella, että monet kertomukset ovat itseasiassa sekoitus viihdettä ja opettavaisuutta. Lisäksi akateemisen tutkimuksen parissa on totuttu puhumaan suurista kulttuurisista kertomuksista, jotka koskevat vaikkapa kokonaista kansaa. Esimerkiksi ajatus suomalaisista rehellisenä ja suoraselkäisenä kansana on yksi tällainen kertomus. Tällaisten kertomusten kohdalla ei ole niinkään olennaista se, kuinka paikkaansa pitäviä ne lopulta ovat, vaan että ne näkyvät ihmisten ajattelu-tavoissa esimerkiksi, kun pyydetään kuvaamaan minkälaisia suomalaiset ovat. Kertomuksilla on siis valtaa, ja niiden avulla me myös muokkaamme käsityksiä itsestämme.

Etnografian kerronnallisuus

Jossain vaiheessa sopivaa tutkimusaihetta väitöskirjalle etsiessäni minulle selvisi, että etnografisia tutkimustekstejä on myös kuvattu eräänlaisina kertomuksina ja narratiiveina. Tätä etnografian "fiktiivisyyttä", siis sitä ajatusta, että etnografit hyödyntävät kaunokirjallisia keinoja kirjoittaessaan kuvauksia tutkimuskohteista ja ihmisistä, ovat tahoillaan korostaneet esimerkiksi James Clifford, Clifford Geertz ja John Van Maanen. James Clifford kirjoitti etnografioiden olevan allegorisia kertomuksia (1986) ja Van Maanen puolestaan eritteli etnografisten tekstien tyyli- ja laajuuksia (1988). Samoihin aikoihin 1980-luvulle sijoittuu myös antropologian ja muiden kulttuuritieteiden niin sanottu refleksiivinen käänne, jonka seurauksena etnografeilta alettiin edellyttää uudenlaista eettistä ja epistemologista läpinäkyvyyttä toisista ihmisistä kirjoitettaessa. Oma tutkimukseni seuraa näitä keskusteluja mutta pyrkii samalla



tuomaan niihin uudenlaista särmää narratiivisen näkökulman kautta. Oma tutkimusaineis-toni koostui 17 etnografisesta väitöskirjasta, jotka on julkaistu Suomessa 2010-luvulla, minkä lisäksi haastattelin osaa väitöskirjantekijöistä.

Tutkimukseni yksityiskohtien tai teoreettisten pohdintojen sijasta keskityn tässä esitelmäsäni muutamaa oivallukseen, jotka sain tutkimusprosessin aikana. Ensimmäinen oivallukseni kuuluu kiteytettynä: etnografinen tieto on kerrottua tietoa. Oivallukseni ei ole mitenkään uusi, mutta sillä on kauaskantoisia seurauksia. Kun tieto ymmärretään kerrotuksi, se kiinnittää huomiota kertojaan ja toisaalta siihen kontekstiin, jossa kertominen tapahtuu. Etnografiassa kertominen ilmenee monella eri tasolla. Tutkittavat kertovat omasta arjestaan ja tekemisistään, materiaaliseen ympäristöön liittyy paljon kertomuksia, ja tutkija itse paitsi kuuntelee näitä kertomuksia myös kertoo omia tarinoitaan siitä, mitä hän tutkiessaan koh-tasi ja ymmärsi. Tietenkin on selvää, että tutkija ei ainoastaan peilaa omia kokemuksiaan, vaan käyttää hyödykseen aiempaa tutkimustietoa tulkintoja tehdessään.

Samalla on huomattava, että väitöskirjan kirjoittaminen on pitkä ja monipolvinen prosessi. Tämä tarkoittaa, että vaikka etnografinen tieto, joka tutkimustekstin kautta välittyy, on kerrottua, on se myös moneen kertaan pureskeltua ja harkittua. Eikä tutkija missään vaiheessa tee tutkimustaan tyhjiössä vaan keskusteluyhteydessä ohjaajien ja muiden tutkijoiden ja opiskelijoiden kanssa. Vaikka siis väitöskirjassa puhuu ennen kaikkea tutkijan ääntä käyttävä kertoja, ei kertoja ole tässä suhteessa yksinäinen vaan moniääninen.

Tunteista kirjoittaminen etnografiassa

Toinen oivallukseni, jonka olen tutkimusta tehdessäni saanut, ei sekään ole uusi. Nimittäin se, että omakohtainen ja tunnepitoinen kerronta tuo lukijan lähemmäksi tekstiä ja tutkimus-kohdetta. Tutkijan tunteilla, omakohtaisilla kokemuksilla ja niiden reflektoinnilla on todettu olevan paikkansa tieteen-teossa ja tutkimustekstissä. Aineistoni etnografisia tekstejä lukies-sani nautin, kun tutkija antoi persoonansa näkyä tekstissä. Tutkijan tutkimuksen aikana heränneet pohdinnat ja niiden välittäminen lukijalle tekevät tekstistä inhimillisen. Voi olla, että se mikä lukijalle on mieleenpainuvinta etnografista tutkimusta lukiessasi, ovat juuri ne kohdat, joissa kertoja tulee lähelle lukijaa ja ikään kuin puhuttelee häntä tunteiden tasolla.

Mutta samalla on hyvä ymmärtää, että tunteista kirjoittaminen on etnografiassa myös reto-rinen keino, jonka avulla pyritään usein vaikuttamaan lukijaan. Tästä johtuen pidän tärkeäni sitä, että tutkimustekstissä reflektoitaisiin ja oltaisiin avoimia niistä kielellisistä ja narratiivista valinnoista, joita tutkija on tehnyt tekstiä rakentaessaan. Avoimuus tutkimuksen kielellisistä valinnoista on keskeistä myös siksi, että tutkimuskieli ei ole koskaan neutraali todellisuuden kuvaamisen väline, vaan päinvastoin sillä on voimaa muokata ihmisten käsityksiä, näkemyk-siä, tunteita ja ajatuksia elämän eri ilmiöistä. Refleksiivisyys näistä asioista toisi siten lisää läpinäkyvyyttä ja luotettavuutta etnografiseen tutkimusprosessiin ja sen kautta saavutet-tuun tietoon.

Alussa lausumassani runossa on kohta "Olen yksin tunteiden armoilla, / niiden avaruuden ja pistävyyden vankina / kirjoitan kirjettäni tällä / toisilta lainatulla kielellä". Mietitään hetki tämän kohdan merkitystä. Runoudessa on tyypillistä, että sanat herättävät lukijoissa erilaisia tulkintoja. Ehkä joissakin teissä nämä sanat herättävät erityistä vastakaikua, että voitte ikään kuin tunnistaa oman kokemuksenne pohjalta, mitä haluan kohdassa sanoa. Mutta



käyttämäni kieli on siinä mielessä oikullinen, että merkitykset, joita sanojen kautta välittyi, eivät ole omassa hallinnassani. Myöskään runon puhuja ei ole sama kuin se henkilö, joka seisoo edessäni tänään. Olen siis kirjoittanut runon, jossa puhun tunteistani tieteen äärellä, mutta samalla kertaa ne ovat jonkun toisen tunteita, toisen minän, jota en enää täysin tunnista. Samalla tavalla etnografisen tutkimuksen merkitykset eivät ole ennalta lukittuja. Tutkija on läsnä tekstissään kertojana ja toimijana, mutta ei kokonaisuudessaan, vaan ainoastaan tutkimuksen rajaamassa kehityksessä.

Tietoa tulkitsemassa ja muodostamassa

Tämän kautta johdetaan meidät kolmanteen oivallukseeni, joka on se, että etnografinen teksti tarvitsee lukijansa ja etnografinen tieto tarvitsee tulkitsejansa. Folkloristi Lauri Honko (1992, 124) on sanonut, että tutkimusteksti menettää tieteellisen arvonsa, jos sen yhteys tutkittavien todellisuuteen katkeaa. Toisin sanoen tutkimustekstin tulisi välittää jotain todemukaista tutkimuskohteestaan. Tähän ajatukseen on helppo yhtyä. Mutta haluaisin oman tutkimukseni pohjalta lisätä, että tutkimuksen arvo nousee yhtä lailla niistä keskusteluista, oivalluksista ja tunteista, joita se herättää ihmisissä, jotka eivät olleet osallisina tutkimuksessa. Etnografian merkitys kiinnittyy siten ei ainoastaan siihen mitä on tapahtunut, vaan siihen mitä nyt on; ja tämä loikka entisestä tähän hetkeen tapahtuu nimenomaan kerronnan ja sen synnyttämän dialogin välityksellä.

Käytin tutkimuksessani kirjoittamista menetelmällisenä työkaluna, mikä tarkoittaa, ettei minulla aina kirjoittaessani ollut kovin selkeää kuvaa, mitä tulisin kirjoittamaan, vaan annoin kynän tai näppäimistön ohjata ajatteluani. Tietenkin jälkikäteen sitten editoin ja poistin kohtia, joilla ei näyttänyt olevan arvoa. Joka tapauksessa tämä tutkimustapa auttoi minua hahmottamaan jotain siitä sattumanvaraisuudesta ja yllätyksellisyydestä, joka myös etnografiselle tutkimukselle on luonteenomaista. Että ei voi tietää sitä, mihin suuntaan tutkimus tänään johdattaa ja että monet ratkaisut tulee tehtyä vaistonvaraisesti. Puhutaan etnografisesta vaistosta tai vainusta (Pink 2021).

Se käsitys tutkijuudesta, joka minulle tutkimusta tehdessäni syntyi, ei palaudu yksinkertaisesti iskulauseisiin tai selkeisiin määritelmiin. Sen sijaan, että sanoisin, tätä on olla tutkija ja nämä asiat siinä toteutuvat, pyrin löytämään ne suuntaa-antavat koordinaatit, joiden puitteissa etnografista tutkimusta tehdään ja tietoa muodostetaan. Tämä metatutkimus, niin kuin kumppanini työtäni kerran nimitti, täyttää tarkoituksensa, jos tulevaisuuden tutkijat saavat siitä tuulta siipiensä alle ja lähtevät tutkimusretkilleen entistä tiedostavampina etnografian mahdollisuuksista. Kuten runossani sanotaan: "Uteliaisuuttaan ei kukaan lannistu, / eikä tähtipöly mappeihin kangistu: / tie odottaa tietäjäänsä, / kieli kylväjäänsä."

Heikkilä, Eino 2023. Narratiivinen tutkijuus ja tietäminen etnografiassa. Kansatieteellinen Arkisto 63. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-6655-34-5>



Kirjallisuus

- Clifford, James. 1986. "On Ethnographic Allegory." Teoksessa *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, toimittaneet James Clifford ja George E Marcus, 98-121. Berkeley: University of California Press.
- Honko, Lauri. 1992. "Dialogisesta kenttämestodista." *Sananjalka* Vol. 34(1): 123-138.
- Pink, Sarah. 2021. "The Ethnographic Hunch." Teoksessa *Experimenting with Ethnography. A companion to analysis*, toimittaneet Andrea Ballesterio ja Brit Ross Winthereik, 30-40. Durham: Duke University Press.
- Van Maanen, John. 1988. *Tales of the Field. On Writing Ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.

FT Eino Heikkilä on etnografian narratiivisuudesta kiinnostunut tutkija ja runoilija, joka nauttii parhaillaan perhe-elämästä ja lisääntyneestä vapaa-ajasta.